

Sinop İli Ağızlarında Zarf-Fiil Ekleri

Converb Suffixes in Sinop Province Dialects

Ergün ACAR * Öz

Sinop ili ağızları, Türkiye Türkçesi Ağızları içinde Batı grubunda yer alırken kendi içinde dört ağız bölgesine ayrılmıştır. Ağız özellikleri bakımından arkaik ve kendine mahsus yapılar barındıran Sinop'ta gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen pek çok dil özelliği bulunmaktadır. Çalışmada bunlardan biri olan zarf-fiil ekleri üzerinde durulacaktır. Zarf-fiil ekleri, ifadeye kattığı zenginlik, canlılık ve kolaylıktan ötürü kullanım sıklığı fazla olan eklerden biridir. Türkçenin tarihî seyri içinde değişime ve gelişime bağlı olarak pek çok şekil ve işlevde zarf-fiil eki kullanılmıştır. Özellikle ağızlar bu konuda oldukça geniş bir malzemeye sahiptir. Zarf-fiil ekleri, fiil ya da fiil gruplarının cümlede zarf göreviyle kullanılmasını sağlayan eklerdir. Bu eklerin basit biçimleri (-A, -I, -(I)p, -ken vb.) yanında sonradan birtakım eklerle (-All, -ArAk, -AllIdAn, -IcAk, -DIkçA, -dUkdAn, -dİğIndAn, -IncAyA, -mAklA, -mAksIzIn vb.) veya ek ve edatlarla (-AllIdAn beri, -IncAyA dek, -dUkdAn keyri vb.) birleşmiş yapıları mevcuttur. Çalışmada Sinop ağızlarından derlenen zarf-fiil ekleri incelenerek bunların yeni anlam, işlev ve şekilleri ortaya konmuştur. Ele alınan eklerin genel olarak ölçünlü Türkiye Türkçesinde bulunmayan ve arkaik eklerden oluşmasına dikkat edilmiştir.

* Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü
ergunergunacar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8771-0683
Sinop / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Dr., Sinop University,
Faculty of Science and Letters,
Department of Turkish Language and
Literature
ergunergunacar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8771-0683
Sinop / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Sinop ili ağızları, asıl zarf-fiil ekleri, birleşik zarf-fiil ekleri.

Abstract

The dialects of Sinop province belong to the Western group of Turkish dialects and are themselves divided into four dialect regions. Sinop, which preserves archaic and distinctive dialect features, has many linguistic features waiting to be brought to light. This study focuses on one of these features: converb suffixes. Converb suffixes are among the most frequently used suffixes due to the richness, liveliness, and ease they add to expression. Throughout the historical course of Turkish, converb suffixes have been used in many forms and functions, depending on change and development. Dialects provide abundant material on this topic. Converb suffixes are suffixes that enable verbs or verb phrases to be used as adverbs in a sentence. Alongside the simple forms of these suffixes (-A, -I, -(I)p, -ken, etc.), they were later combined with certain suffixes (-All, -ArAk, -AllIdAn, -IcAk, -DIkçA, -DUkdAn, -DIğIndAn, -IncAyA, -mAklA, -mAksIzIn, etc.) or formed compound structures with suffixes and postpositions (-AllIdAn beri, -IncAyA dek, -DUkdAn keyri, etc.). In this study, converb suffixes collected from Sinop dialects were examined, revealing their newly identified meanings, functions, and forms. It was noted that the suffixes examined generally consist of archaic suffixes that are not present in standard Turkish.

Başvuru/Submitted: 25/01/2025

Kabul/Accepted: 21/07/2025

Yayın/Published: 25/12/2025

Keywords:

Sinop province dialects, main converb suffixes, compound converb suffixes.

Makale Bilgileri

Atıf: Acar, E. (2025). Sinop ili ağızlarında zarf-fiil ekleri. *Selçuk Türkiyat*, (66): 19-31. Doi: 10.21563/sutad.1626678

Etik Kurul Kararı: 29.12.2023 tarihinde etik kurul onayı alınmıştır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan: selcukturkiyat@gmail.com
Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Acar, E. (2025). Sinop ili ağızlarında zarf-fiil ekleri. *Selçuk Türkiyat*, (66): 19-31. Doi: 10.21563/sutad.1626678

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was obtained on December 29, 2023.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Sinop, bulunduğu konum itibarıyla stratejik öneme sahip, Batı Karadeniz'de yer alan, denize komşu bir liman şehridir. Konumu, iklimi, iç kesimlerin dağlık ve engebeli oluşu kırsal kesimlerde nüfus dağılımını belirlemiş, dil ve kültür özelliklerinin korunmasını sağlamıştır.

“Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması” adlı çalışmada Batı Grubu ağızları içinde V. Alt Grupta yer alan (Karahana, 1996, s. 178) ilin, yapılan çalışmalarla dört ağız bölgesinden oluştuğu tespit edilmiştir (Acar, 2016, s. 11).

Ağızlar yazı diline göre dinamik bir yapı sergilediği için bünyesinde pek çok farklı ifade biçimine olanak sağlar. Ayrıca yazı diline geçmeyen arkaik söz varlığını ve eklerini ağızlarda bulmak mümkündür. Çalışmada bu eklerden biri olan zarf-fiil ekleri üzerinde durulmuştur. Türkçeye ilk zamanlardan beri geniş ifade gücü ve kolaylığı sağlayan bu eklerin Sinop ağızlarında geçen şekil ve işlevleri incelenmiştir.

Zarf-fiil ekleri, fiil ya da fiil gruplarının cümlede zarf göreviyle kullanılmasını sağlayan eklerdir. Bu eklerin asıl biçimleri (-A, -I, -(I)p, -ken vb.) yanında aslen zarf-fiil eki olmayan birleşik şekilleri (-AlI, -AlIdAn, -IcAk, -DIkÇA, -dUkdAn, -dIğIndAn, -IncAyA, -mAklA, -mAksIzIn vb.) vardır. Dil çalışmalarında *birleşik zarf-fiil eki, birleşik zarf-fiil, gerundium gibi kullanılan partisipler, sıfat ve isim-fiil eklerinden genişlemiş ekler, sıfat-fiillerden ve isim-fiillerden türeyen zarf-fiiller* gibi adlarla belirtilen (bk. Bayraktar, 2004, s. 221-263; Ergin, 2009, s. 347; Korkmaz, 2003, s.1020; Karahana, 2011, s. 346) bu ekler, işlev olarak aslı biçimlerden farksızdır. Yine son yıllarda edatlı biçimlerin (-AlIdAn beri, -IncAyA dek vb.) de bu eklerle dâhil edildiği görülür (Üstünova, 2016, s. 183-193; Gülsevin, 2001, s. 133; Salan, 2020, s. 50). Fakat bazı araştırmacılar bunların ek olmaması sebebiyle edat kategorisi içinde yer almasını daha uygun bulmuştur (Yücel, 2000, s. 111-112). Adlandırma ve sınıflandırma konusunda yapılan bu farklı görüşler onun geniş yapı ve işlev özelliğiyle ilgilidir. Ancak bu durum birtakım karışıklığa sebep olmuş, eklerin anlaşılmasını ve öğretilmesini zorlaştırmıştır.

Çalışmada Sinop ili ağızlarında geçen zarf-fiil ekleri yapı ve işlev özellikleriyle ele alınarak asıl ve birleşik zarf-fiil ekleri olarak iki grupta incelenmiştir. İşlev farkı bulunmayan edatlı biçimler de bu yapılar içinde değerlendirilmiştir. Saha derlemeleri sonucu elde edilen eklerin ölçünlü Türkiye Türkçesinde olmayan ve arkaik şekilde işlevlerde bulunmasına özen gösterilmiştir.

Yöntem

Bu makalenin verileri Sinop Üniversitesi Rektörlüğü İnsan Araştırmaları Etik Kurulunun 29.12.2023 tarih ve 2023/256 sayılı onayı ile elde edilmiştir. Derlemeler, Sinop ili sınırları içinde 72 yerleşim yerinden kaynak kişilere gönüllü onam formu imzalatılarak yapılmıştır. Kaynak kişilerin seçiminde genel ağız özelliklerini yansıtmaya özen gösterilmiştir. Derlemeler kaynak kişilerden mülakat yoluyla ses kayıt cihazı kullanılarak yapılmıştır. Çeviri yazıya geçirilen kayıtlar üzerinden zarf-fiil ekleri tespit edilmiş ve çalışmada kullanılmıştır. Verilen örneklerin sonuna nereden tespit edildikleri parantez içinde eklenmiştir.

1. Zarf-Fiil Ekleri

1.1. Asıl Zarf-Fiil Ekleri

1.1.1. {- (y)I}: Ölçünlü Türkiye Türkçesinde birkaç birleşik fiil bünyesinde görülen ek, Sinop ili ağızlarında ayrıca çok heceli tekrarlı fiillerde görülmektedir. Ekin az da olsa Eski Türkçedeki tarz ve bağlama işlevli kullanımları mevcuttur.

Çok heceli tekrarlı fiil sonlarında kullanımları:

ip yapıyoduk. giyimimiz yamāyı yamāyı keten... “İp yapıyorduk, giyimimiz yamaya yamaya keten...” (Durağan-Kızılcapelit), *oluun içine gıyoz ekini, depeleyi depeleyi yıkiyoz.* “Oluğun içine koyarız ekini, tekmeleye tekmeleye yıkıyoruz.” (Boyabat-Akçakese), *okuyu okuyu bardā ısıdular ıdı.* “Okuya okuya bardağı ısıtırlardı.” (Gerze-Tatlıcak), *burdan yörüüyü yörüüyü gidiyoz gerzi’ye.* “Buradan yürüye yürüye gidiyoruz Gerze’ye.” (Dikmen-Dudaş)

Tarz ve bağlama işlevli kullanımları:

gız seni alu gacāla. “Kız seni alıp kaçarlar.” (Dikmen-Yumaklı), *malları yaylada bırau giderdük.* “Malları yaylada bırakıp giderdik.” (Boyabat-Erkeç), *hayvannarı cōúrüü bize bakā.* “Hayvanları çevirip bize bakar.” (Boyabat-Aşıklı), *ayakgabisını alu giderdük beyle iki adam.* “Ayakkabısını alıp giderdik böyle iki adam.” (Boyabat-Çurguşlar)

1.1.2. {-ken} ({-kA}, {-kAn}, {-han}, {-hana}, {-kAnA}, {-kenen}): Genel olarak zaman bildiren zarf-fiil ekidir. Ünlü uyumuna giren ve ön sesi sızıcılaşabilen ekin, genişleyen ya da son sesi düşen pek çok varyantı görülür:

öyle çoluk çocua ğaruşduk yaşlanduk dirkenen onna da gitdi yerine “Öyle çoluk çocuğa karıştık, yaşlandık derken onlar da gitti yerine.” (Saraydüzü-Bahşaslı), *baş aşā eniyikene dizlerim ārıya.* “Başasağı inerken dizlerim ağrıyor.” (Merkez-Sazlı), *gız ğapıdan çıkākana seni ğucaklar.* “Kız kapıdan çıkarken seni kucaklar.” (Durağan-Yeşilyurt), *çörē yunurukan accuk da bi nāne ğat içine.* “Çöreği yoğururken azıcık da bir nane kat içine.” (Boyabat-Akçakese), *ğuyō ğuyāhan olanın ardına da zımzuğ hurāla.* “Güveyi koyarken oğlanın ardına da yumruk vururlar.” (Durağan-Yeşilyurt), *bekar durāhan evlü adama virülü müymüş.* “Bekâr dururken evli adama verilir miymiş?” (Boyabat-Çatpınar), *git çocū ğün doahana orda yıka, didi.* “Git çocuğu gün doğarken orda yıka, dedi.” (Boyabat-Yenicamili), *sen ben derken ğonuşuke ismim hüseyin, dedi.* “Sen ben derken konuşurken ismim Hüseyin, dedi.” (Türkeli-Turhan)

1.1.3. {- (y)Ip} ({- (y)IP}, {- (y)Ib}): Türkçenin tarihî seyri içinde bu ekin fonetik ve işlev çeşidi oldukça fazladır. Eski Türkçede {-p} olarak kullanılan ek, Eski Anadolu Türkçesiyle birlikte bağlantı ünlüsüyle kullanılmıştır. Başta bağlama, zaman, sebep, amaç olmak üzere pek çok işlevi vardır. Sinop ağızlarında ek ünlüsü sistemli olarak uyum sergiler. Ekin ünsüzü ise kendinden önceki ve sonraki seslerden bağımsız olarak tonlu, tonsuz ya da yarı tonlu olabilmektedir:

süt misirini ğaynadıP yimiyo. “Süt mısırını kaynatıp yemiyor.” (Saraydüzü-Çalpınar), *saman olana ğada onu aĝdarıP cōúrüüyoz.* “Saman olana kadar onu aktarıp çeviriyoruz.” (Ayancık-Pazarcık), *cōúzüñ paçalından da su geçürüP o suynan da çocū yihāyoduk.* “Cevizin paçalından (kökünden) da su geçirip o suyla da çocuğu yıkıyorduk.” (Ayancık-Söküçayırı), *buydayını da ğalburlayıb, torbalara ğuyub getirüyolla.*

“Buğdayını da kalburlayıp, torbalara koyup getiriyorlar.” (Türkeli-Yeşiloba), *heybene goyub döneceñ*. “Heybene koyup götüreceksin.” (Boyabat-Çulhalı)

1.1.4. {- (y)ArAk} ({- (y)AlAk}, {- (y)lAk}, {- (y)ArAkdAn}, {- (y)AlAkdAn}): Ekin kökeniyle ilgili farklı görüşler ileriye sürülse de en kabul göreni {-A} zarf-fiil eki ve {-rAk} karşılaştırma edatının birleşmesi yönünde olmuştur (Durmuş, 2012, s. 51). Geniş anlam ve işlev özelliği bulunan ekin Sinop ağızlarında daha çok tarz ve zaman bildirme görevi vardır. Ekin çıkma hâli ekiyle genişletilmiş, ön sesi düşmüş ve bünyesinde /-r-/>/-l-/ değişimine uğramış varyantları mevcuttur:

ohuyalağ öyce kırk gaşuk eviñ ediraflarına tamlara. “Okuyarak öylece kırk kaşık evin etraflarına, damlara...” (Gerze-Kirençukuru), *zınğal*’a *yarışalağ* giderdi. “Zingal”’a yarışarak giderdi.” (Ayancık-Babaköy), *ayancu*’a *yörüyelek* de gitdim “Ayancık”’a yürüyerek de gittim.” (Boyabat-Paşalıoğlu), *gelin olalağ* satıye yāni anamı. “Gelin olarak satıyor yani annemi.” (Boyabat-Koçak), *yörüyelek* mi geldiyiz? “Yürüyerek mi geldiniz? (Ayancık-Ortalık)

{-(y)ArAkdAn}

{-(y)ArAk} zarf-fiil eki üzerine kılış tarzını kuvvetlendiren {+dAn} çıkma hâli ekinin gelmesiyle oluşur (Korkmaz, 2003, s. 994).

sōra bu şehid oldu diyerekden başğasıyla evleniya. “Sonra bu şehit oldu diyerek başkasıyla evleniyor.” (Boyabat-Kadınlı), *akrabam olarağdan helal olsun diycēn*. “Akrabam olarak helal olsun diyeceğim.” (Durağan-Aşağı Alınca)

{-(y)AlAkdAn}

{-(y)ArAkdAn} yapısının iç seste /-r-/>/-l-/ değişimine uğramış biçimidir:

seni geçici olalağdan ohula verecen demişle. “Seni geçici olarak okula vereceğim, demişler.” (Ayancık-Maden), *bi de yıvın yapāduğ dōnelekden şöle*. “Bir de yığın yapardık dönerek şöyle.” (Türkeli-Yusuflu)

1.1.5. {- (y)IncA} ({- (I)yIncA}, {- (y)IncI}, {- (y)IncAk}, {- (y)IncAn}, {- (y)IncAnA}, {- (y)IncAyA}, {- (y)IncAnAn}): Ölçünlü Türkiye Türkçesinde olduğu gibi zaman ve sebep bildirme işlevi yaygındır. Sinop ağızlarında çeşitli eklerle genişleyen ve ses değişimlerine uğrayan biçimleri vardır:

{-(I)yIncA}

Ünsüzle biten fiil sonlarında ekin ünlü türemesiyle kullanılması dikkat çekicidir. Ana cümlelerin yüklemine şart, sebep, zamanda sonralık bildirme gibi işlevlerle bağlanır:

bu kadın erkek gılına giriyyince çok günah. “Bu kadın erkek kılığına girerse çok günah” (Boyabat-Akçakese), *iki gadın bi arada doum idiyince undan aydaş oluyomuş*. “İki kadın bir arada doğum yaparsa ondan aydaş oluyormuş.” (Boyabat-Alibeyli), *orak bitiyyince bi de dutarduk unu köye çekiyince sap inan oküzün önünde*. “Orak bitince/bittikten sonra bir de tutardık onu köye çekince sapla öküzün önünde.” (Boyabat-Arioğlu), *toprak atıyyınca bekmez yinimiye*. “Toprak atınca pekmez yenmiyor.” (Merkez-Eymir), *zabab oluyunca çıkāşır*. “Sabah olunca çıkarsın.” (Merkez-Oğuzeli)

{-(y)IncI}

Ekin son ünlüsü ünlü benzeşmesi ve son hecenin vurgusuz olmasından dolayı darlaşır. Bu biçim daha çok Durağan'da ve Boyabat'ın doğu kısımlarında görülür. Tespit edilen örneklerde ekin daha çok zaman ve sebep bildirme işlevleri ağır basar:

babam tabi van'a varıncı para gıtdı o zamannarı bu memleketde. "Babam tabi Van'a varınca para kıttı o zamanları bu memlekette." (Durağan-Sarıyer), *dokturla iki yüz milyona ameliyet idinci çok sevindim.* "Doktorlar iki yüz milyona ameliyat edince çok sevindim." (Durağan-Aşağı Alınca), *sen durān'ı geçinci görmedin mi?* "Sen Durağan'ı geçince görmedin mi?" (Durağan-Gölalan), *āşam namazını bulu diyinci ben öle didim.* "Akşam namazını bulur deyince ben öyle dedim." (Durağan-Sarıyer)

{-(y)IncAk}

Eski Anadolu Türkçesinde kullanımı yaygın olan bir ektir. Yapısıyla ilgili; Eski Anadolu Türkçesindeki {-IcAk} ekinin kalıntısı olduğu (Özkan, 1996, s. 175), {-IcAk} ve {-IncA} eklerinin birbirine olan etkileşimiyle geliştiği (Tiken, 2004, s. 145), {-(y)IncA} zarf-fiil ekine "ok/ök" kuvvetlendirme edatının ulanmasıyla ilişkili (Korkmaz, 1961, s. 13-19) görüşler vardır.

Sinop ili ağızlarında ana cümlelerin yüklemine zamanda sonralık, eş zamanda gerçekleşme, şart ve sebep bildirme gibi işlevlerde bağlandığı görülür.

biraz yanaşınca hemen gākıyı. "Biraz yaklaşıncı hemen kalkıyor." (Erfelek-Horzum Oraklı Mah.), *iki çıkım çıkarınca hak edē.* "İki sıra çıkarınca hak eder." (Ayancık-Babaköy), *ğabarınca atıyoduk* "Kabarınca atıyorduk." (Türkeli-Taşgüney), *namazımızı gılınca galkarduk.* "Namazımızı kılınca kalkardık." (Boyabat-Dağtabaklı)

{-(y)IncAn}

Azerbaycan ağızlarında da örneği görülen (Rüstemov, 1961: 180; Şireliyev, 1949: 145) ekin {-(y)IncA} zarf-fiil eki üzerine {+n} pekiştirme gelmesiyle (Karahana, 2011, s. 350-351) oluşması muhtemeldir. Sinop ağızlarında zaman ve sebep bildirme işlevi ağırlıktadır:

ordan öyle yapınca zabah saat dokuzda burayı bulacañız "Oradan öyle yapınca sabah saat dokuzda burayı bulacaksınız." (Boyabat-Eğlence), *ğarşuya yol olmayınca millet gidiya* "Karşıya yol olmayınca millet gidiyor." (Ayancık-Akçakese), *ben de unu górdüm makineli tüfei verincen unā diyo unu urıya düşüncen ura kaçmıya başladı, diya.* "Ben de onu gördüm, makineli tüfeği verince ona diyor, onu oraya düşünce oraya kaçmaya başladı, diyor." (Dikmen-Yaykın)

{-(y)IncAnA}

Korkmaz bu ekin {-gInA} küçültme ekinden gelişebileceğini (1960, s. 174) belirtse de; {-IncAn}, {-IncAnA} ve {-IncAnAn} gibi şekillerin görülmesi içindeki {+n} ve {+a} eklerinin farklı unsurlar olduğunu düşündürür (Karahana, 2011, s. 351).

ğapıyı hiç açmadım geri gitdim. geri gidincene şimdi orıya vadm. "Kapıyı hiç açmadım, geri gitmedim. Geri gidince şimdi oraya vardım." (Durağan-Aşağı Alınca), *yolu ölçüncene nāzilli'den çıkışda dózer girmiş.* "Yolu ölçünce Nazilli'den çıkışta dozer girmiş." (Dikmen-Babalioğlu)

{-(y)IncAnAn}

{+n} ve {+a} pekiştirme ekleriyle genişletilen ekin sıralama ve zaman bildirme işlevi vardır.

sōra bu doḡdur doum hasdasına gidincenen uruya varıncanan ne dedile. “Sonra bu doktor doğum hastasına gidince oraya varınca ne dediler.” (Dikmen-Yaykın)

{-(y)IncAyA}

Yaklaşma ekiyle genişleyen ek, ana cümlelerin yüklemine zamanda sınırlama işleviyle bağlanmıştır. Ayrıca *ğada* (kadar) edatıyla kullanımları da mevcuttur:

sen gelinceye o kōye çokdan varu. “Sen gelene kadar o köye çoktan varır.” *bitinceye ğada bi balya kūtük oluya.* “Bitinceye kadar bir balya kütük oluyor.” (Ayancık-Abdülkadir)

{-(y)IncAyAda}

Belli bir zaman diliminde geçen sürenin miktarını bitiş noktası bakımından sınırlandıran zarf-fiil ekidir (Salan, 2020, s. 76). Bünyesindeki {-dA} eki, *değin* çekim edatının (değin>dein>dēn>den>de) büzüşüp enkletikleşmesiyle (Karahan, 2011, s. 353) oluşmuştur:

tuvalet gitmē başlayıncayada biz torpānan beyütdük yavrurum. “Tuvalet gitmeye başlayıncaya değin biz toprakla büyüttük yavrurum.” (Saraydüzü-Çalpınar)

1.1.6. {-mAdAn} ({-mAdAnA}, {-mAdAncA}): Yükleme zamanda öncelik, şart ve sebep bildirme gibi işlevlerle bağlanan zarf-fiil ekleridir. Sinop ağızlarında hâl ekleriyle genişleyen örnekleri mevcuttur:

{-mAdAnA}

{-mAdAn} zarf-fiil ekinin {-A} yönelme hâli ekiyle genişlemesi sonucu oluşur. İşlev olarak ana fiilin gerçekleşme zamanından az bir süre sonra gerçekleşmeyi anlatır.

Adamla gelmedene biz yola çıkdık. “Adamlar gelmeden biz yola çıktık.” (Durağan-Çandağı)

{-mAdAncA}

{-mAdAn} zarf-fiil eki {-cA} eşitlik ekiyle genişlemiştir. Gerçekleşme zamanını ana fiilin gerçekleşme zamanına bağlamaktadır.

bu baraş gelmedence ğakdıla onna. “Bu baraj gelmeden kalktılar onlar.” (Durağan-Aşağı Alınca), *tirenneri görüyoḡ. adam iki gún gitdúú yolu ekmēni edip de soumadanca yerine varıyo.* “Trenleri görüyorsun. Adam iki gün gittiği yolu ekmeğini edip de soğumadan yerine varıyor.” (Dikmen-Babalıoğlu)

1.2. Birleşik Zarf-Fiil Ekleri

1.2.1. Sıfat-fiil eklerinden genişlemiş birleşik zarf-fiil ekleri:

1.2.1.1. {-AsI} tabanlı birleşik zarf-fiil ekleri

1.2.1.1.1. {-AsIyA}: {-AsI} sıfat-fiil eki üzerine {+A} yaklaşma hâli ekinin gelmesiyle oluşan yapı, belli bir zamanda geçen sürenin miktarını bitiş noktası bakımından sınırlandırır (Salan, 2020, s. 64).

varasıya sevim gâkdı boynuma sarıldı. “Varınca Sevim kalktı boynuma sarıldı.” (Durağan-Aşağı Alınca), *anasının gânında dōmadanca, doasıya ölüye. “Annesinin karnında doymayınca, doğasıya ölüyor.”* (Durağan-Kaplangı Sarpın Mahallesi), *vallā biz bi gidesiye vidile. “Vallahi biz bir gidince verdiler.”* (Saraydüzü-Yalmansaray)

1.2.1.2. {-dIk} tabanlı birleşik zarf-fiil ekleri

1.2.1.2.1. {-dIkCA}: {-dIk} sıfat-fiil eki üzerine {+CA} eşitlik hâli ekinin gelmesiyle oluşan bu yapı “{-dığ} *sürece*” anlamına gelen zarf-fiiller yapar (Korkmaz, 2003, s. 1023).

vurduķça şırap şırap öter. “Vurduķça şırap şırap öter.” (Saraydüzü-Göynükören), *ğurduķça çocuk da ğururmuş. “Kurduķça çocuk da kururmuş.”* (Dikmen-Dudaş), *bitdúķçe guyıyla o kûlü üsdüne. “Bittikçe koyuyorlar o kûlü üstüne.”* (Merkez-Kabalı)

1.2.1.2.2. {-dIkCAN}: {-dIk} sıfat-fiil eki üzerine {+cA} eşitlik ve {+n} pekiştirme ekinin gelmesiyle oluşan bu ek yineleme anlamı katar (Karahan, 2011, s. 360).

bu îsanölu yaşılanduķcan damalla ğalınlaşıyomuş. “Bu insanoğlu yaşlandıkça damarlar kalınlaşıyormuş.” (Durağan-Yukarı Karacaören)

Ek sonuna gelen edatlarla da birleşik zarf-fiil yapıları oluşmuştur:

1.2.1.2.3. {-dUkcAn} sōna/souna: Genişletilmiş {-dIkCAN} ekine *sōna/souna* (sonra) edatıyla bağlanan birleşik zarf-fiil yapısıdır. Genelde zamanda sonralık anlamı veren yapının bazı örneklerde sürenin miktarını başlangıç noktası bakımından sınırlandırdığı görülmüştür (Salan, 2020, s. 66):

çok yaşadı dedem geldúķcen souna. “Çok yaşadı dedem geldikten sonra.” (Boyabat-Uzunçay Kaynakdere Mah.), *atuk unu bitdúķcen souna dermene gidiyoñ. “Artık onu bittikten sonra değirmene gidiyorsun.”* (Boyabat-Çeşnigir), *bişdúķcen sōna ğatsañ olmaz. “Piştikten sonra katsan olmaz.”* (Durağan-Yukarıakçabük), *olduķcan sōna topluyok sıyrıguynan bi araya topluyok. “Olduktan sonra topluyoruz sıyrığıyla bir araya topluyoruz.”* (Gerze-Bolalı)

1.2.1.2.4. {-dUkcAn} keri/keyri: Genişletilmiş {-dIkCAN} ekine *keri/keyri* (ET.<kirü/kerü) edatıyla bağlanan birleşik zarf-fiil yapısıdır (Acar, 2021, s. 151). Zaman anlamı bildiren bu yapının örnekleri şunlardır:

parayı topladuķcan keyri eve gelini ğuyarla. “Parayı topladıktan sonra eve gelini koyarlar.” (Durağan-Yeşilyurt), *ormana otumuşla gelmişle de ben gitdúķcen keyri. “Ormana oturmuşlar gelmişler de ben gittikten sonra.”* (Boyabat-Koçak), *her şey oluyo ekdúķcen keri iş suda. “Her şey oluyor ektikten sonra, iş suda.”* (Boyabat-Çurguşlar)

1.2.1.2.5. {-dUkdAn} sōna/sōra: {-dIk} sıfat-fiil eki ve {+dAn} çıkma hâli ekiyle birleşen ek *sōna/sōra* (sonra) edatıyla genişletilmiştir. Yükleme zamanda sonralık anlamı katan bu biçimin örnekleri şunlardır:

o getdúķden sōna çocuñ üsdüne başına bi şey oldu. “O gittikten sonra çocuğun üstüne başına bir şey oldu.” (Merkez-Sazlı), *yabalama işi de bitdúķden sōra tekrar sıyrıguynan bi arıya topluyosun. “Yabalama işi de bittikten sonra tekrar sıyrığıyla bir araya topluyorsun.”* (Dikmen-Çanakçı)

1.2.1.2.6. {-dUkdAn} kere/keri/kēri: {-dIk} sıfat-fiil eki ve {+dAn} çıkma hâli ekiyle birleşen yapı üzerine *kere/keri/kēri* (ET.<kirü/kerü) edatının gelmesiyle oluşmuştur. Ana cümleye zamanda sonralık anlamı katmıştır:

eve gótüdükdən kere onu bi tekne de şöle dóverúk. “Eve götürdükten sonra onu bir tekne de şöyle döveriz.” (Erfelek-Balıfakı), *şindi gayrı çaldúkdan kere olan tarafı dúún yapıya.* “Şimdi gayrı çaldıktan sonra oğlan tarafı düğün yapıyor.” (Erfelek-Şerefiye), *şıra ağdukdan kēri tovaya gıyaceksin.* “Şıra aktıktan sonra tavaya koyacaksın.” (Merkez-Eymir), *her şey olu ekdúkdan kerı.* “Her şey olur ektikten sonra” (Boyabat-Çurguşlar)

1.2.1.2.7. {-dIk+ie+(n)A}: {-dIk} sıfat-fiil eki üzerine iyelik ve yaklaşma hâli eklerinin gelmesiyle oluşur (Acar, 2021, s. 152). Eklendiği fiili sebep bildirme işleviyle yükleme bağlar:

ğalabalık oldūna bi hāne va yokarda. “Kalabalık olduğu için bir hane var yukarıda.” (Saraydüzü-Bahşaslı), *benim de erkek ğardeşim olmadūna ahretlik delle.* “Benim de erkek kardeşim olmadığı için ahretlik derler.” (Merkez-Kabalı)

1.2.1.2.8. {-dIk+ie+(n)dA}: {-dIk} sıfat-fiil eki üzerine iyelik ve bulunma hâli eklerinin gelmesiyle oluşur (Acar, 2021, s. 152). Tespit edilen örneklerde zaman bildirme işleviyle kullanılmıştır:

ğaçduumda birisi böyle dolak saruluydu. “Kaçtığımda birisi böyle dolak sarılıydı.” (Dikmen-Merkez), *benim dōduumda bu melmeket hep orman ıdı.* “Benim doğduğumda bu memleket hep ormandı.” (Dikmen-Kerim), *eve varduunda mūnise’yi ekmek yaparken, çobanı da onun yanında oturuken görür.* “Eve vardığında Munise’yi ekmek yaparken, çobanı da onun yanında otururken görür.” (Saraydüzü-Cumatabaklı)

1.2.1.2.9. {-dIk+ie+(n)dAn}: {-dIk} sıfat-fiil eki üzerine iyelik ve çıkma hâli eklerinin gelmesiyle oluşur (Acar, 2021, s. 152). Yükleme sebep bildirme işleviyle bağlanan zarf-fiiller oluşturur:

derdimden ānayan olmaduundan deli oldum ben. “Derdimden anlayan olmadığından deli oldum ben.” (Saraydüzü-Yalmansaray), *evelin doğdur olmaduundan mı iyi oluyodun.* “Evveli doktor olmadığından mı iyi oluyordu.” (Boyabat-Kayaboğazı)

Ek sonuna gelen edatlarla birleşik zarf-fiil yapıları oluşturulur:

1.2.1.2.10. {-dúú+ie} ğada: {-dúk} sıfat-fiil eki ve {+(ú)m} iyelik ekinin birleşip üzerine *ğada* (kadar) edatını almasıyla oluşur. Yükleme ölçü-derece bildirme işleviyle bağlanır:

yavrum bak bildúúm ğada annadabülürün. “Yavrum bak bildiğim kadar anlatabilirim.” (Boyabat-Aşıklı)

1.2.1.2.11. {-dúú} gibi: {-dúk} sıfat-fiil eki ve iyelik ekinin birleşip üzerine *gibi* edatını almasıyla oluşmuştur. Yükleme tarz bildirme işleviyle bağlanır. Tespit edebildiğimiz örnekler III. tekil iyelik ekiyle kurulmuştur.

gendü istedúú gibi yapar yerdı. “Kendi istediği gibi yapar yerdı.” (Türkeli-Hamamlı), *ğarı da gelmedúú gibi kóyün işini bilmiye.* “Karı da gelmediği gibi köyün işini bilmiyor.” (Boyabat-Akçakese)

1.2.1.2.12. {-dık+ie} zaman: {-dúk} sıfat-fiil eki ve iyelik ekiyle birleşen ek üstüne *zaman* edatının gelmesiyle oluşmuştur. Zaman bildirme işlevine sahip ekin, tespit edebildiğimiz örnekleri III. tekil ve I. çoğul iyelik ekleriyle kurulmuştur.

bizim gıtdımız zaman okul noksan ıdı. “Bizim gittiğimiz zaman okul noksandı.” (Boyabat-Akçakese), *sōnadan biz yetüšdüümüz zaman ğapıların ikisi de açıldı.* “Sonradan biz yetiştiğimiz zaman kapıların ikisi de açıldı.” (Erfelek-Horzum)

1.2.1.3. {-(y)AcAk} tabanlı birleşik zarf-fiil ekleri

1.2.1.3.1. {-(y)AcAkleyin}

{-(y)AcAk} sıfat-fiil eki ve {-leyin} zaman adı türeten ekin birleşimiyle oluşmuş zarf-fiil ekidir. Gibi ve göre anlamı yanında ölçü-derce anlamları katmıştır.

o torpā ısıduduk şöle elimizi yaķmaycaķlayın olunca o kerpücü atarduk. “O toprağı ısıtırdık, şöyle elimizi yakmayacak gibi olunca o kerpici atardık.” (Saraydüzü-Çalpınar), *biye aķdarma gelecekleyin ğuruluyon böle.* “Bir sefer aktarma gelecek gibi kuruluyorsun böyle.” (Dikmen-Merkez)

Ek sonuna gelen edatlarla birleşik zarf-fiil yapıları oluşturulur:

1.2.1.3.2. {-AcAk+ie+(n)a}: {-AcAk} sıfat-fiil eki iyelik ve yönelme hâli eklerinin birleşmesinden oluşur. Yükleme karşıtlık, zıtlık, terslik gibi işlevlerle bağlanan (Koç, 1990, s. 32; Banguoğlu, 2000, s. 431-432) ekin örnekleri şunlardır:

evde ğalacāna gider orda çocuk douru. “Evde kalacağına gider orada çocuk doğurur.” (Saraydüzü-Çalpınar), *emānet alcāna bóún dīnenürüz.* “Emanet alacağına bugün dinleniriz.” (Türkeli-Akçabük), *içicēne alıversin! dedi.* “İçeğine alıversin! Dedi.” (Gerze-Yamacık), *dikine ğitcēne şöle avķuru avķuru gezer bizim at.* “Dikine gideceğine şöyle avkuru avkuru (yan yan) gezer bizim at.” (Gerze-Yamacık)

1.2.1.3.3. {-AcAk+ie+(n)a} yakın

{-AcAk+ie+(n)a} ekine *yakın* edatının gelmesiyle oluşan birleşik zarf-fiil eki yapısıdır.

endürücēne yaķın o keşgek va. “İndireceğine yakın o keşkek var.” (Erfelek-İnesökü)

1.2.1.3.4. {- (y)AcAk} ğada/ġadar: {- (y)AcAk} sıfat-fiil eki üzerine *ġada/ġadar* (kadar) edatının getirilmesiyle oluşur (Acar, 2021, s. 155). Sürenin miktarını derece olarak sınırlandırma işlevi katmıştır.

çamırdan yımırta ısınacaķ ğada çölmek yapallādı. “Çamurdan yumurta ısınacak kadar çömlük yaparlardı.” (Dikmen-Üçpınar), *top ğirecek ğada ğıcı gibi topla va.* “Top girecek kadar kıcı (kozalak) gibi toplar var.” (Merkez-Sazlı)

1.2.2. İsim-fiil eklerinden genişlemiş birleşik zarf-fiil ekleri:

1.2.2.1. {-İş} tabanlı birleşik zarf-fiil ekleri

1.2.2.1.1. {-İşkA}: Sırasıyla {-İş} isim-fiil, düşmüş bir *i-* fiili (Karahana, 2011, s. 364) ve {-ken} zarf-fiil eklerinin birleşmesiyle oluşmuştur.

zāten o ğelişke yapışsa baa hiç diynemez. “Zaten o gelirken yapışsa bana hiç dinlemez.” (Türkeli-Çatakören)

1.2.2.2. {-mA} tabanlı birleşik zarf-fiil ekleri

1.2.2.2.1. {-mAynAn}: {-mA} isim-fiil eki üzerine ekleşmiş vasıta edatının gelmesiyle oluşmuştur. Bünyesinde /-l-/>/-n-/ değişimine uğrayan ve sonda bir {+n} ekiyle genişleyen eke Karahanlı Türkçesi metinlerinde tarz, sebep, zaman, bağlama gibi anlamlarda rastlamak mümkündür (Karahana, 2011, s. 366).

unun zahmetini ānatmaynan bütüremessiñ. “Onun zahmetini anlatmayla bitiremezsin.” (Gerze-Abdaloğlu), emme yimeynen de bitmedi ki. “Ama yemeyle de bitmedi ki” (Merkez-Dizdaroglu), anamız bizi dilenmeynen oñutdu. “Annemiz bizi dilenmeyle okuttu.” (Dikmen-Yumaklı)

Sonuç

Bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında çalışılmayı bekleyen pek çok konu vardır. Bunlardan biri de zarf-fiil ekleridir. Bu eklerin derlenip incelenmesiyle dil araştırmalarına ve Türkçenin ifade zenginliğine katkı sunulacaktır. Çalışmada Sinop ağızlarında geçen 47 zarf-fiil eki incelenerek bunların ses, yapı ve işlev özellikleri değerlendirilmiştir.

Ele alınan eklerle bakıldığında şu sonuçlara varılmıştır:

1. Zarf-fiil ekleri anlatıma zenginlik ve akıcılık kazandıran eklerdir. Onların bu özelliği sık ve yaygın olarak kullanılmasını sağlamıştır.
2. Vurgu ve fonksiyon zayıflığıyla ortaya çıkan küçültme, pekiştirme, belirtme gibi gereksinimler bu eklerin birtakım ek ve edatlarla genişlemesine sebep olmuştur.
3. Birleşik yapılar daha çok sıfat-fiil ve isim-fiil ekleri üstüne gelen bazı ekler (durum, iyelik, zarf, kuvvetlendirme, küçültme eki) ya da edatlarla yapılmıştır.
4. {-I} zarf-fiil eki Eski Türkçedeki tarz ve bağlama fonksiyonuyla kullanılmıştır. Ayrıca bu ek çok heceli tekrarlı fiillerde görülmüştür.
5. Zarf-fiil ekleri geçmişten günümüze çeşitli ses ve eklerle pekiştirilip genişletilmiştir. Bu durum zamanla farklı coğrafya veya sosyokültürel değişimlerle yetersiz kalan eklerin yeni ifade kazanımı ve gelişimiyle açıklanabilir. Sinop ili ağızlarında zarf-fiil eklerinin bu kadar çeşitli olması diğer Türkiye Türkçesi ağızlarından ayırıcı bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

Extended Abstract

Sinop is a port city located on the Black Sea coast in the strategically important Western Black Sea region. Its location, climate, and the mountainous and rugged terrain of its inland areas have determined the distribution of the population in rural areas and ensured the preservation of linguistic and cultural characteristics. The dialects of Sinop province belong to the Western group within the dialects of Turkish and are divided into four dialect regions. These dialects contain many archaic and unique structures. This study focuses on one of these, the converb suffixes.

Converb suffixes are among the most frequently used suffixes due to the richness, liveliness and ease they add to expressions. Throughout the historical development of Turkish, converb suffixes have been used in many forms and functions in line with change and development. Dialects in particular have a wide range of material in this

regard. Converb suffixes are suffixes that enable verbs or verb phrases to function as adverbs within a sentence. In addition to their basic forms, these suffixes also exist in structures combined with certain suffixes or suffixes and postpositions.

In this study, the converb suffixes found in the dialects of Sinop province were examined in terms of their structure and function, and were analysed in two groups: simple and compound converb suffixes. Prepositional forms with no functional difference were also evaluated within these structures. Care was taken to ensure that the suffixes obtained from field collections were not found in standard Turkish and were archaic in form. Forty-seven converb suffixes found in the dialects of Sinop were examined, and their sound, structure, and functional characteristics were evaluated.

Looking at the suffixes examined, the following conclusions were reached: Converb suffixes are suffixes that add richness and fluency to expression. This characteristic has ensured their frequent and widespread use. Requirements such as diminution, intensification, and specification, arising from weak emphasis and function, have led to the expansion of these suffixes with certain additional suffixes and postpositions. Compound structures are mostly formed by certain suffixes (case, possessive, adverbial, intensifying, diminutive suffixes) or postpositions added to adjective-verb (participial) and noun-verb derivatives. The -I converb suffix was used with the style and context function found in Old Turkish. Furthermore, this suffix was seen in multisyllabic repetitive verbs. Converb suffixes have been reinforced and expanded by various sounds and suffixes from the past to the present. This situation can be explained by the acquisition and development of new expressions over time due to insufficient suffixes in different geographical or socio-cultural changes. The wide variety of converb suffixes in the dialects of Sinop province stands out as a distinguishing feature of these dialects among other Turkish dialects in Turkey.

The data for this article were obtained with the approval of the Sinop University Rectorate Human Research Ethics Committee, dated 29 December 2023, and numbered 2023/256. The compilations were made by obtaining signed voluntary consent forms from informants in 72 settlements within the borders of Sinop Province. Care was taken to ensure that the selection of informants reflected general linguistic characteristics. The interviews were conducted with informants using a voice recording device.

Kaynakça

- Acar, E. (2016). Sinop yerli ağızlarını belirleyen genel özellikler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 7-11.
- Acar, E. (2021). Kastamonu ve yöresi ağızlarında zarf-fiiller. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10(24), 140-157.
- Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayraktar, N. (2004). *Türkçede fiilimsiler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, T. (2024). Oğuz grubu yazı dilleri ve ağızlarında yeterlik kategorisi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 78, 89-112.
- Durmuş, O. (2012). {-y)arak} zarf-fiil ekinin kökeni üzerine. *Türkbilig*, 23, 19- 60.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gülsevin, G. (2001). Türkiye Türkçesinde birleşik zarf-fiiller. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 122-143.
- Hünerli, B. (2012). *Oğuz grubu Türk lehçelerinde zarf-fiiller* (Doktora tezi). Erişim adresi: [https:// tez.yok.gov.tr/ UlusalTezMerkezi/ tezSorguSonucYeni.jsp](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp).
- Karahan, L. (1996). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2011). *Türk dili üzerine incelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koç, N. (1990). *Yeni dilbilgisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (1960). Türkçede ek yığılması olaylarının meydana gelişi üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 8, 173-180.
- Korkmaz, Z. (1961). Türkçede ok/ök kuvvetlendirme edatı üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 9, 13-19.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri-şekil bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Rüstemov, R. E. (1961). *Guba dialekti*. Bakı: Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Nesriyyatı.
- Salan, E. (2020). Zarf-fiil eki, zarf-fiil midir?. *TYB Akademi*, 29, 67-78.
- Tiken, K. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve zarf fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yücel, B. (2000). Türkiye Türkçesinde zarf-fiil eklerinin yapı bakımından sınıflandırılması üzerine. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 9, 75-114.
- Yüceol Özezen, M. (2018). Türkçede zarf-fiiller ve zarf-fiillerde yapılaşma süreçleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 79-97.